

MAGYAR KÖNYV- SZEMLE

KÖNYV-
ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRAT

REVUE
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE
ET DE LA PRESSE

127. ÉVFOLYAM

2011

1

ARGUMENTUM KIADÓ

MAGYAR KÖNYVSZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZETE ÉS AZ
ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
KÖNYV- ÉS SAJTÓTÖRTÉNETI
FOLYÓIRATA

REVUE DE L'INSTITUT DES SCIENCES
LITTÉRAIRES DE L'ACADÉMIE HONGROISE
DES SCIENCES ET DE LA
BIBLIOTHÈQUE NATIONALE SZÉCHÉNYI
POUR L'HISTOIRE DU LIVRE ET DE LA PRESSE

127. ÉVFOLYAM 2011. 1. SZÁM

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG – COMITÉ DE RÉDACTION

MONOK ISTVÁN *főszerkesztő* ÁCS PÁL *társzerkesztő*

TÓDOR ILDIKÓ *szerkesztő*

BOKA LÁSZLÓ

BUDA ATTILA

CSÁSZTVAY TÜNDE

FARKAS GÁBOR FARKAS

KULCSÁR PÉTER

MADAS EDIT

NAGY LÁSZLÓ

ROZSONDAI MARIANNE

P. VÁSÁRHELYI JUDIT

SZERKESZTŐSÉG – RÉDACTION

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

Telefonközpont: 279-2760

Internet címünk: <http://www.epa.oszk.hu>

(Keresés: Magyar Könyvszemle)

Elektronikus levélcímünk: mksz@oszk.hu

*Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and/or AMERICA: HISTORY AND LIFE.*

Megjelenik negyedévenként – Trimestrielle

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Hírlap Üzletága (1089 Budapest, Orczy tér 1.) Előfizethető valamennyi postán, a kézbesítőknél; e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu; faxon: 303-3440; További információ: 06-80-444-444. Példányonként megvásárolható a következő könyvesboltokban: a *Kis Magiszter Könyvesbolt*-ban (1053 Budapest, Magyar u. 40.), a *Balassi Kiadó* könyvesboltjában (1023 Budapest, Margit u. 1.), az *Írók Boltjában* (1061 Budapest, Andrássy út 45.) és az *Osiris Kiadó* könyvesboltjában (1053 Budapest, Egyetem tér 5.). **Külföldön terjeszti a Batthyány Kultur-Press Kft.** (H-1014 Budapest, Szentháromság tér 6., tel./fax: 201-8891).

Előfizetési díj 2011-től egy évre 2400 Ft.

A szerkesztőség legfeljebb 1 ív terjedelmű és az MSZ 9651 szabványnak megfelelő kéziratokat fogad el (egy oldalon 30 sor, soronként 60 leütés, jegyzetek a főszöveg alatt vagy után). A Tanulmányok rovatba szánt kéziratához fél oldal terjedelmű tartalmi kivonatot is kérünk. Különlenyomatok (legkevesebb 30 példány) a szerkesztőséghez a szerzői korrektúrával együtt visszaküldendő *Adatlapon* rendelhetők meg az ott olvasható tájékoztatás szerint.

TARTALOM

<i>Mikó Gábor</i> : Az 1267. évi bécsi zsinat úgynevezett „magyar határozatai”	1
<i>Kertész Balázs</i> : Magyar vonatkozású kézíratos törvénygyűjtemény a Bajor Állami Könyvtárban. A Kollár-féle első kódex másolata	30
<i>Zvara Edina</i> : Ismert könyvgyűjtők tulajdonosi bejegyzései az Esterházy-könyvtárban	47
<i>Bartók István–Stemler Ágnes</i> : Mivel meglett, most már tudjuk, hogy nincs. Kazinczy Ferenc 1807. évi Sylvester-kiadása	72

KÖZLEMÉNYEK

<i>Borda Lajos</i> : Egy magyar vonatkozású könyvritkaság: <i>Communis cursus Beatae Mariae Virginis</i>	87
<i>Zvara Edina</i> : Johannes Korzenski németújvári nyomdász ismeretlen nyomtatványa 1617-ből. Pótlás az RMNy-hez	99
<i>Knapp Éva</i> : Officium Rákócziánium – Pótlások	103
<i>Lengyel András</i> : Egy alkalmi lap: <i>A Kis Hét</i> (1894, 1899)	106

FIGYELŐ

<i>Almási Gábor</i> : A Rehdiger-levelezésgyűjtemény másolata az Országos Széchényi Könyvtárban	112
<i>Bánfi Szilvia</i> : A sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum tudományos tanácskozással köszöntötte a megújult <i>Apor-kódex</i> hazatértét	117

NEKROLÓG

F. Csanak Dóra (1930–2010) (<i>Babus Antal</i>)	120
---	-----

SZEMLE

Fukári, Valéria: Felső-magyarországi főúri családok. (A Zayak és rokonaik 16–19. század.) Pozsony, 2008. (<i>Kovács Eszter</i>)	123
Szenci Molnár Albert: Az keresztyéni religióra és igaz hitre való tanítás. Hanovia 1624. P. Vásárhelyi Judit és Szabó András tanulmányával. Bp. 2009. /Bibliotheca Hungarica Antiqua, XLIII./ (<i>Németh S. Katalin</i>)	125
Noblet, Julien: En perpétuelle mémoire. Collégiales castrales et Saintes-Chapelles à vocation funéraire en France (1450–1560). Préface Vincent Tabbagh. Rennes, 2009. /Collection Art et Société/ (<i>Tüskés Anna</i>)	128
A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. I. A–J. Összeáll.: Lakatos Éva. Bp. 2010. (<i>Lengyel András</i>)	130
Gyurgyák János: Huszonöt év a magyar könyvkiadásban. Századvég Kiadó 1985–1994. Osiris Kiadó 1995–2010. Bibliográfia. Bp. 2010. (<i>Monok István</i>)	132

Hornung munkáival és a heidelbergi alkimisták könyveinek nyomdászati megoldásaival. Szabó András eredeti módon nemcsak a címlap egyes képeinek előzménye után kutatott, hanem újdonságszámba menő megállapításokat tett a címlap szerkezetével, az alkimisták gondolatvilágában fontos négyes felosztás rendszerével és értelmezésével kapcsolatban is. Továbbgondolandó fejtegetése szerint a négyes felosztás összefüggései nem csupán nyomdatechnikai, képzőművészeti megoldásként értelmezendők, hanem a szerkezet alkalmassá válhatott arra, hogy „Szenci Molnár mélyen személyes mondanivalóját, a jó és a rossz közötti döntést, az igaz vallás és hit melletti kiállást, a heidelbergi ostrom idején bekövetkezett személyes mártíriumot, s nem utolsósorban a hazaszeretetet kifejezzék”.

Szenci Molnár Albert Kálvin-fordításának hasonmás kiadásával a magyar művelődéstörténet egyik kiemelkedő szövege vált elérhetővé, a kísérőtanulmányok pedig számos kérdés tisztázása mellett az újabb kutatásoknak is utat nyitottak. Mindennek a termése remélhetőleg a reformáció félévezredes évfordulóján majd újabb eredményekkel gazdagodva érik be.

NÉMETH S. KATALIN

Noblet, Julien: En perpétuelle mémoire. Collégiales castrales et Saintes-Chapelles à vocation funéraire en France (1450–1560). Préface Vincent TABBAGH. Rennes, 2009. Presses Universitaires de Rennes, 320 l. /Collection Art et Société/

Julien Noblet könyvének célkitűzése az 1450 és 1560 között Franciaországban hercegi vagy főúri temetkezési célra alapított huszonöt társaskáptalan történetének monografikus feldolgozása. Ez a száz év köztudomásúan igen izgalmas korszaka a francia történelemnek és művészettörténetnek egyaránt. Az egyházi építészet ezen műfajának vizsgálatával azonban csak az utóbbi időben foglalkoznak behatóbban a francia kutatók (Jean Guillaume, Michel Lauwres, Jean-Michel

Matz). A szerző két módszert ötvöz munkájában: az építészeti és épületszobrászati stílus-elemzést, illetve a szövegkritikát és -magyarázatot. A vizsgált épületek közös jellemzője, hogy az emlékezés és temetkezés pontosan meghatározott funkciójára az alapító család kastélyának közvetlen közelében emelt sírtemplomok speciális jogi állással. A Francia Királyság néhány legkiemelkedőbb családja építteti ezeket Normandiától, Anjou-n és Touraine-en keresztül Auvergne-ig, és világi kanonokok testülete szolgálja ki. Az építtető motivációja többféle: az oltár vagy szent ereklye közelében nyugvás, a sír közvetlen közelében mondott imák által a megváltásba vetett remény és a halott békéjének biztosítása a feltámadásig, családi és politikai megfontolások, a család dicsőítése, a dinasztikus emlékezet és a földesúri hatalom hangsúlyozása. Az építtető vagy teljesen új templomot építtet, vagy meglévő korábbi újjáépíttet flamboyant vagy all'antica italianizáló reneszánsz stílusban. A szerző a levéltári források alapján összeállítja a káptalanok korpuszát, és vizsgálja e magas kvalitású épületek gazdasági és humán erőforrásait.

Noblet doktori értekezésének kibővített és átdolgozott változatát adja itt közre, melynek egyes részei már korábban megjelentek tanulmánykötetekben és rangos régészeti és művészettörténeti folyóiratokban (*Revue historique du Centre-Ouest, La revue des musées de France, Bulletin de la Société Archéologique d'Eure-et-Loir* stb.). A bevezetésen és az összegzésen kívül a könyv négy fő fejezetre tagolódik. A bevezetésben Noblet világosan kijelöli céljait: az alapítás történeti szempontjainak és politikai vonatkozásainak vizsgálata; a káptalan liturgikus működésének és kötelezettségeinek bemutatása; az építészeti megoldás és a temetkezési funkció elemzése. A vizsgált periódus határait a százéves háború vége és a vallásháborúk kezdete jelöli ki, ez utóbbit az indokolja, hogy a reformáció hatására a 16. század második felétől a temetkezési céllal létrehozott káptalanok alapítása eltűnik. A szerző kiemeli, hogy a halál központi szerepet töltött be a 15–16. századi társadalomban, amelyet alátámaszt a templomba, s azon belül is az

oltárhoz minél közelebbi temetkezés vágya és a gyászmenet teatralitása.

Az első fejezetben Noblet az alapítók származását vizsgálva megállapítja, hogy mindegyik a király közvetlen környezetében volt családja vagy munkája révén: hercegek, régi és új nemesek egyaránt alapítottak káptalan birtokuk szívében, néhol előbb épült fel a káptalani templom, s utána fogtak a kastély újjáépítéséhez. A hercegek a párizsi Sainte-Chapelle mintájára Krisztus szenvedésereklýeit befogadó templomot építenek; a királyi udvarban szolgáló „régí” nemesség aszerint választja ki, melyik birtokán építse fel a végső nyughelyül szánt templomot, hogy az minél közelebb legyen a királyhoz; az „új” nemesek pedig újonnan szerzett birtokuk hangsúlyozására kezdenek építkezni. A nőknek másodlagos szerep jut, általában elhunyt férje akarátának végrehajtója, ritkán említik társalapítóként a források.

A második fejezet a káptalan alapítását, mint presztízsvállalkozást mutatja be az ereklýék és a berendezés vizsgálatával. Noha a belső bútorzat nagyrészt elpusztult legkésőbb a francia forradalomban, a műalkotásokat részletesen felsoroló alapítólevél alapján ezekről is viszonylag jó képet alkothatunk. A festett mészkből, alabástromból vagy márványból készült szobrok főként szenteket, apostolokat és a Madonnát ábrázolták. A festmények egy részét Itáliából rendelték, néhol Mantegna és Benedetto Ghirlandaio egy-egy műve díszítette a templom főoltárát. A gyakran több generáció alatt felépülő káptalani templom mellé kanonoki házakat is építettek. A káptalan összetételét, felszerelését, illetve a kanonokok feladatait és javadalmazását pontosan leíró források alapján részletes képet ad a szerző a káptalan életéről, a liturgikus szolgálat nehézségeiről, és a püspöktől való függetlenségből adódó konfliktusokról.

A harmadik fejezet a kastély, a templom és a kanonoki negyed egymáshoz való viszonyát tárgyalja. A méretét és alaprajzát tekintve egymástól jelentősen eltérő káptalani templom leggyakrabban a főúri birtok falain belül épült,

vagy a kastély közelében álló, korábbi plébánia-templomot építettek újjá. Az egyhajós, esetleg keresztházás templomban világosan elkülönült egymástól a főúri tér a hívőkétől, melyet a szentélyrekesztő, az eltérő megvilágítás és boltozás is hangsúlyozott. Az építtetőnek gyakran külön bejárata és útvonala volt. Az építészeti megoldások tükrözik a megrendelő ízlését, gazdagságát és rangját. A források tanúsága szerint a kanonoki negyed, melyben minden egyes kanonoknak külön háza és kertje volt, általában a kastély mellett terült el, néhol azonban a kanonokok egy része a kastély körül, a többi pedig a városban lakott.

A negyedik fejezet megvilágítja, hogy a temetkezés a dinasztia presztízspolitikai stratégiájának része, az alapító végrendeletében részletesen meghagyja a halotti menet összetételét. Ugyanígy a síremlék is a dinasztiai kultusz szimbóluma: a legtöbbször színes márványokból, alabástromból vagy rézből készült alkotás a főúri méltóságot hangsúlyozza az elhunyt fekvő alakjában és a rangot tükröző öltözkéssel, jelvényekkel és rendjelekkel.

Az összegzésben a szerző összeveti a temetkezési célra alapított társaskáptalan francia emlékeivel rokon párhuzamos jelenségeket más országokban, így például a firenzei Medici és Pazzi kápolnát, illetve a rimini Tempio Malatestianót említi futólag, megjegyezve azonban, hogy ezek Itáliában elszigetelt jelenségek. Az összegzést tizenegy forrás átirata és a vizsgált huszonöt épület monografikus leírása követi. Az értekezést százhuszonkét fekete-fehér és tizenkilenc színes kép illusztrálja. A könyv végén találjuk az idézett források és a lábjegyzetekben előforduló szakirodalom harminc oldalas bibliográfiáját, illetve a személy- és helynévmutatót. Julien Noblet munkája egy eddig alig vizsgált emlékcsoport levéltári forrásokon és helyszíni kutatásokon alapuló, kiemelkedő elemzését adja, amely a dinasztikus sírtemplomok műfajára irányuló további kutatások kiindulópontja lehet.

TÜSKÉS ANNA